

Türkiye’de Doğrudan Yabancı Yatırımlar, Dış Ticaret ve Ekonomik Büyüme İlişkisi*

Ali ACARAVCI¹

Müge AKYOL²

ÖZ: Bu çalışmanın temel amacı Türkiye ekonomisinde doğrudan yabancı yatırımlar ve dış ticaretin ekonomik büyüme üzerine etkisini zaman serisi yöntemiyle incelemektir. Analiz sonuçlarına göre doğrudan yabancı yatırımlar, dış ticaret ve ekonomik büyüme arasında 1998-2015 dönemi için uzun dönemli ilişki bulunmamaktadır. Türkiye için ithalat ve doğrudan yabancı yatırımlardan büyüme doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Türkiye ekonomisi için ithalata dayalı büyüme hipotezi desteklenmekte, ithalat ve doğrudan yabancı yatırımların verimliliği artırarak ekonomik büyüme katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: İhracat, İthalat, Doğrudan Yabancı Yatırımlar, Büyüme, Zaman Serisi Analizi

JEL Kodu: F43, O24, C22, F62

The Foreign Direct Investment, Trade and Growth Nexus in Turkey

ABSTRACT: The aim of this study is to examine the impact of the foreign direct investments and the foreign trade on economic growth for Turkish Economy by using time series methods. According to the results of analysis, there is no an evidence of a long-term relationship between foreign direct investments, foreign trade and economic growth for the 1998-2015 period. There is one-way causality relation from import to economic growth and from foreign direct investment to economic growth. Turkey's economy depends heavily on imports for growth hypothesis is supported, imports and increasing the efficiency of foreign direct investment is expected to contribute to economic growth.

Keywords: Export, Import, Foreign Direct Investment, Growth, Time Series Analysis.

JEL Codes: F43, O24, C22, F62

Geliş Tarihi / Received: 08.12.2016

Kabul Tarihi / Accepted: 10.02.2017

* Bu çalışma, Mustafa Kemal Üniversitesi, SBE İktisat ABD’nda tamamlanan “Türkiye’de Doğrudan Yabancı Yatırımlar, Dış Ticaret ve Ekonomik Büyüme İlişkisi” başlıklı Yüksek Lisans tezi bulgularından hazırlanmıştır.

¹ Prof.Dr., Mustafa Kemal Üniversitesi, İİBF İktisat Bölümü. acaravci@mku.edu.tr

² Mustafa Kemal Üniversitesi, İstatistikçi, mugeinat@mku.edu.tr

1. Giriş

Ticari serbestleşmenin ardından başlayan finansal serbestleşmenin bir parçası olarak, sermaye hareketlerinin serbestleşmesi tüm dünyada 1980'li yıllarda büyük bir hız kazanmıştır. Küreselleşmeyle birlikte uluslararası üretimin ve doğrudan yabancı yatırımlar artış eğilimine girmiştir. Ev sahibi ülkeler için sermaye kaynağı olarak teknolojik yenilik ve istihdam yaratan doğrudan yabancı yatırımlar, ekonomik ve sosyal hayatta olan gelişmelerden olumlu etkilenmişlerdir. Bu süreçte çok uluslu şirketler (ÇUŞ) üretimlerini avantajlı buldukları ülkelerde yapmayı tercih ederken, gelişmekte olan ülkeler de ekonomik büyümelerini arttırmak istediklerinden doğrudan yabancı yatırımların ülkeye girişini desteklemektedirler. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde kaynak kullanımı, altyapı yatırımları ve teknolojik gelişmeyi artırıcı etki yapan doğrudan yabancı yatırımlar ile ekonomik büyüme arasında pozitif bir ilişki olduğu kabul edilmektedir. Neoklasik teoriye göre doğrudan yabancı yatırımlar, toplam yatırımların miktarını ve etkinliğini artırarak ekonomik büyümeyi arttırabilmektedir. Çünkü doğrudan yabancı yatırımlar, sermaye oluşumu ve istihdam artışına yol açarak, sermaye malı ihracatını artırabilmekte, bilgi ve tecrübeli yöneticiler gibi kaynaklar getirebilmekte, teknolojinin gelişmesi ve yayılmasına katkıda bulunabilmekte ve böylece, verimlilik artışıyla ekonomik büyüme desteklenmektedir.

Doğrudan yabancı yatırımları açıklayan teorilerde, yabancı yatırımların istihdam artışı sağlayacağı öngörülmektedir. Örneğin; ekletik paradigma olarak da bilinen OLI teorisine göre, konumsal avantaj, içselleştirme avantajı ve mülkiyet avantajı, bir uluslararası şirketin yabancı yatırımda bulunabilmesini sağlayan ve bir arada bulunması gereken koşullardır. Bu teoriye göre doğrudan yabancı yatırımlar ev sahibi ülkelerde yeni istihdam olanakları oluşturabilmekte ve yerli şirketlere göre daha çok istihdam yaratabilme aşamasında daha başarılı olabilmektedir. Aynı şekilde ürün devreleri teorisi de doğrudan yabancı yatırımlar sonucu ev sahibi ülkede istihdam artışının yaşanacağını öngörmektedir (Ekinci, 2011: 71).

Dış ticaretin ekonomik büyüme üzerine etkileri birçok araştırmacı tarafından incelenmiştir. Lewer (2002) ticari serbestleşmeyi, mal ve hizmet akışı önündeki doğrudan veya dolaylı kısıtlama ve kontrollerin kaldırılması şeklinde ifade etmekte ve ticari açıklığın artmasıyla, ucuz iş gücünün de yardımıyla gelişmekte olan ülkelerin, gelişmiş ülkeler seviyesine yaklaşabilmesi için önemli bir fırsat olarak ele almaktadır. Lewer sermaye birikimi yoluyla ticaretin uzun vadede kazanç getirdiğini ileri sürmektedir. Sanayileşmenin erken dönemlerinde gelişmekte olan ülkeler ve onların karşılaştırmalı üstünlüğüne göre düşük maliyetli işgücü yardımıyla tüketim mallarında ihracat eğiliminde olacağını belirtmektedir (Lewer, 2002: 313). Ades ve Glaeser (1999) ise ekonomik büyümenin, piyasa genişliğiyle yakından ilgili olduğunu ortaya koyarak, ticari serbestleşmeyi, hem yeni ürünlerin oluşturulması, hem de pazar payının arttırılmasına imkan sağlayan bir olgu olarak yorumlamışlardır.

Diğer taraftan Lee (1993), ülkelerin üretimde kullandıkları girdilerin hem yerel hem de ithal olabileceğini, dolayısıyla da böyle dışa açık bir ekonomide, ticari serbestliğin önündeki gümrük tarifelerinin, uzun dönemde ülkenin ekonomik büyümesini ve kişi başına düşen gelirini olumsuz anlamda etkileyebileceğini savunmaktadır. Rodrigues ve Rodrik (2000) ise özellikle dış ticaret politikalarının gelişmekte olan ülkeler için ele alındığında, ekonomik büyümenin sağlanmasında önemli bir rolü olduğunu ve bütün ülkelerin iktisadi büyüme hızlandırmasının en iyi yolunun dünya ekonomisiyle bütünleşmesiyle mümkün olabileceğini düşünmektedirler. Dolar (1992)'ye göre de ticaretin dışa açılmasıyla ihracatta olan artışla birlikte dışa açılan ekonomilerin daha hızlı büyüdüğü gözlenmektedir. Bunun yanında ihracat artışı, ithal edilen girdi ve makinelerin kolay elde edilebilmesini sağlayarak gelişmekte olan ekonomilerde teknolojik ilerlemenin hız kazanmasına da yardım edecektir (Aktaran: Özel ve Sezgin, 2014: 285).

Serbestleşme doğrudan yabancı yatırımları arttırarak da ekonomik büyüme katkı sağlamaktadır. G. Kore'de dağıtım hizmetleri serbestleştirilmeden önce (1982-1990 döneminde) 20.1 milyon dolar doğrudan yabancı yatırım var iken, serbestleşme ile birlikte 1996-1997 döneminde 586.6 milyon dolar doğrudan yabancı yatırım gerçekleşmiştir. Fakat, bu örneğe dayanarak GOÜ'lerde hizmetlerin serbestleşmesi ile birlikte doğrudan yabancı yatırımların kesin olarak artacağı sonucuna varılmamalıdır. Rodrik (2000)'in de vurguladığı gibi serbestlik (açıklık) tek başına yeterli değildir, diğer şartların varlığı da çok önemlidir. Serbestleşme stratejisini tamamlayacak unsurlar olmadan dışa açılma fazla sonuç vermeyecektir. Başarılı sonuç almak için makroekonomik istikrarı sağlamak ve dünya şartlarındaki hızlı değişimlere uyum sağlayacak kurumlarının (yasal koruma ve sosyal sigorta) geliştirilmesi gereklidir (Çatalbaş, 2005: 122-123).

Çalışmanın ikinci kısmında doğrudan yabancı yatırımlar ve dış ticaret ile ekonomik büyüme ilişkisini inceleyen çalışmalar özetlenmiş; üçüncü bölümünde, çalışmada kullanılacak model açıklanmış; dördüncü kısımda ampirik sonuçlara ve çalışmanın son kısmında ise sonuç ve politika önerilerine yer verilmiştir.

2. Doğrudan Yabancı Yatırımlar, Dış Ticaret ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Literatür

Doğrudan yabancı yatırımlar ve dış ticaret ile ekonomik büyüme ilişkisi, dünya ve Türkiye için iki ayrı ayrı Tablo 1 ve Tablo 2'de özetlenmiştir. Literatürdeki çalışmalardan elde edilen genel sonuca göre, doğrudan yabancı yatırımların ekonomik büyüme pozitif etkisi olduğundan söz edilebilir. Türkiye'nin incelendiği çalışmalardan elde edilen bulgular sonucunda; doğrudan yabancı yatırımlar, dış ticaret ve ekonomik büyüme değişkenleri arasında nedensellik ilişkilerine rastlanmıştır, doğrudan yabancı yatırımların büyüme üzerinde olumlu bir etkisinin olduğu söylenebilir. Dış ticaret kapsamında incelenen çalışmalarda ihracat, ithalat ve ekonomik büyüme arasında nedensellik ilişkilerine rastlanılmıştır.

Tablo 1: Doğrudan Yabancı Yatırımlar, Dış Ticaret ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Dünya Ülkeleri Üzerine Yapılan Seçilmiş Çalışmalar

Yazar(lar)	Değişkenler		Yöntem / Dönem	Örneklem	Bulgular
	Bağımlı	Bağımsız			
Baldwin (1994)	İstihdam ve ücretler	Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Dış ticaret	Literatür çalışması	OECD ülkeleri	Doğrudan yabancı yatırımların yurtiçi yatırımı ikame boyutu, ara ve sermaye mali ihracatına yönelik olma derecesi ve var olan üretim tesislerinin satın alınmasından ziyade yeni tesisler kurma potansiyelinin önemli rol oynadığı bulgusuna erişilmiştir.
Hatemi-J ve Irandoust (2000)	Ekonomik Büyüme	İhracat	Toda Yamamoto Yöntemiyle Granger Nedensellik Analizi/ (1960-1997)	Türkiye, Yunanistan, İrlanda, Meksika ve Portekiz	İncelenen ülkelerden Türkiye ve Yunanistan için ihracat ve çıktı arasında nedensellik ilişkisi bulunamamış, İrlanda ve Meksika için ihracattan büyümeye, Portekiz için ise büyümeden ihracata doğru bir ilişki bulunmuştur.
Hermes ve Lensinsk (2003)	Ekonomik Büyüme	Doğrudan Yabancı Yatırımlar	OLS Yöntemi/ (1975-1995)	Gelişmekte Olan Ülkeler	Yatırımların olumlu veya olumsuz sonuçlarının beşeri sermaye ve finansal piyasa gelişimine bağlı olarak değiştiği sonucuna varılmıştır.
Hunya, Geishecker vd. (2005)	İstihdam	Doğrudan Yabancı Yatırımlar	(1996-2000)	Estonya, Çek Cumhuriyeti, Slovenya, Macaristan, Romanya Polonya ve Slovakya	Ülkelerin tamamında yabancı yatırımlardan kaynaklı istihdam artışı sağlanırken, en fazla istihdam artışının sağlandığı ülke Slovakya olmuştur.
Awokuse (2008)	Ekonomik Büyüme	İhracat ve İthalat	Granger Nedensellik Analizi (1990-2002)	Arjantin, Kolombiya ve Peru	İthalatın teknoloji transferi ve ihracat için gerekli ortamı sağlaması kanalıyla ekonomik büyümenin gerçekleşebileceğini
Bertole ve Prete (2013)	Finansal Gelişme	Dışa Açıklık	Panel Veri Analizi/ (1980-2007)	65 ülke	Finansal gelişmenin dışa açıklık üzerine bir takım pozitif etkilerinin olduğu sonucuna varılmıştır.

Tablo 2: Doğrudan Yabancı Yatırımlar, Dış Ticaret ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Üzerine Yapılan Seçilmiş Çalışmalar

Yazar(lar)	Değişkenler		Yöntem / Dönem	Bulgular
	Bağımlı	Bağımsız		
Özmen ve Furthun (1997)	Ekonomik Büyüme	İhracat ve reel döviz kuru	Zaman Serisi Analizi/ (1970-1995)	Türkiye'de ihracata dayalı ekonomik büyüme hipotezini test etmeye yönelik yapılan çalışmada, büyüme hipotezini desteklemeyen sonuçlara ulaşılmıştır.
Aslanoğlu (2002)	Ekonomik Büyüme	Doğrudan Yabancı Yatırımlar	Granger Nedensellik Analizi (1975-1995)	Doğrudan yabancı yatırımlar ve ekonomik büyüme değişkenleri arasında nedensellik ilişkisine rastlanmamıştır.
Tuncer (2002)	Ekonomik Büyüme	İthalat, İhracat ve Yatırımlar	Var analizi ve Toda Yamamoto Nedensellik Analizi/ (1980-2000)	İthalattan ihracat ve GSYH' ya doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi olduğu, GSYH' dan ihracata doğru bir nedensellik ilişkisine rastlanılmıştır. Uzun dönem büyümenin ihracatı sürüklediği yönünde bulgulara ulaşılmıştır.
Alıcı ve Ucal (2003)	İhracat ve Endüstriyel Üretim	Doğrudan Yabancı Yatırımlar	Var analizi ve Toda Yamamoto Yöntemiyle Granger Nedensellik Analizi/ (1987-2002)	Doğrudan yabancı yatırımlarla büyüme ve doğrudan yabancı yatırımlarla ihracat arasında pozitif bir ilişkiye rastlanılmadığı, ihracattan üretime doğru tek yönlü nedensellik tespit edildiği ve yabancı yatırımlarla diğer değişkenler arasında nedenselliğe rastlanılmadığı belirlenmiştir.
İnsel ve Sungur (2003)	Reel ve Finansal Göstergeler	Sermaye Hareketleri	Kantitatif Analiz (1989-1999)	Sermaye hareketlerinin reel ve finansal göstergelerde oynaklıkları artırdığı, ekonomik faaliyetlere kısa dönemli bakış getirdiği bulgusuna ulaşılmıştır. Nedensellik testleri sonuçları sermaye akımları ile ekonomik göstergeler arasındaki ilişkilerin kısa dönem dinamik süreç içinde etkileşimde oldukları belirlenmiştir.
Şen ve Karagöz (2005)	İktisadi Büyüme	Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve İhracat	Granger Nedensellik Analizi/ (1994-2004)	Çalışmaya göre ihracat kaynaklı büyüme hipotezi Türkiye örneğinde desteklenmekte, fakat doğrudan yabancı yatırımların ihracat ve büyüme üzerindeki anlamlı bir etkiye yol açmadığı belirtilmiştir.
Erdoğan (2006)	Ekonomik Büyüme	İhracat artışı	Eşbütünlük ve Granger Nedensellik Analizi/ (1923-2004)	İhracat artışı ve büyüme değişkenleri arasında uzun dönemli bir ilişki saptanmış olup %10 anlamlılık düzeyinde çift yönlü bir nedensellik tespit edilmiştir.
Karagöz (2006)	İzin verilen Yabancı Yatırım	İhracat verileri	Zaman Serisi Analizi (1991-2003)	Değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişki anlamlı bulunmamıştır. İhracattan doğrudan yabancı yatırımlara doğru tek yönlü bir nedenselliğe rastlanılmıştır.

Tablo 2: Doğrudan Yabancı Yatırımlar, Dış Ticaret ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Üzerine Yapılan Seçilmiş Çalışmalar (Devam)

Yazar(lar)	Değişkenler		Yöntem / Dönem	Bulgular
	Bağımlı	Bağımsız		
Türker (2006)	Ekonomik Büyüme	Dışa açıklık	Var Analizi/ (1988-2005)	Dış ticaretin bir politika aracı olarak milli gelir düzeyi üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğu düşünülmektedir.
Yapraklı (2006)	Doğrudan Yabancı Yatırımlar	GSYH, işgücü maliyeti, reel döviz kuru, dışa açıklık oranı ve dış ticaret açığı	Çoklu Eşbütünleşme Analizi ve Hata Düzeltme Modeli/ (1970-2006)	DYY, GSYH ve dışa açıklıktan pozitif, işgücü maliyeti, reel döviz kuru ve dış ticaret açığı değişkenlerinden negatif olarak etkilenmektedir. Ayrıca, doğrudan yabancı yatırım ile GSYH ve reel döviz kuru değişkenleri arasında karşılıklı bir nedensellik ilişkisi gözlenmektedir.
Yapraklı (2007)	Ekonomik Büyüme	Ticari ve Finansal Dışa açıklık	Eşbütünleşme ve Granger Nedensellik Analizi/ (1990-2006)	Uzun dönemde ekonomik büyüme ticari açıklıktan pozitif, finansal açıklıktan negatif olarak etkilenmektedir. Ticari ve finansal açıklık ile ekonomik büyüme arasında iki yönlü nedensellik, ticari açıklıktan finansal açıklığa doğru tek yönlü nedensellik saptanmıştır.
Örnek (2008)	Ekonomik Büyüme	Doğrudan Yabancı Yatırımlar	Zaman Serisi Analizi (1996-2006)	Doğrudan yatırımların kısa ve uzun dönemde yurtiçi tasarruflar üzerinde pozitif etki yarattığı; kısa vadeli sermaye akımlarının ise, kısa ve uzun vadede, yurtiçi tasarruflar üzerinde negatif bir etki oluşturduğu bulgularına ulaşılmıştır. Aynı zamanda, kısa vadeli sermaye girişleri ile doğrudan yatırımların ekonomik büyüme üzerinde pozitif etki yarattığı tespit edilmiştir. Doğrudan yatırımlardan yurtiçi tasarruflara yönelik bir Granger nedensellik ilişkisi görülmektedir.
Alagöz, Erdoğan ve Topallı (2008)	Ekonomik Büyüme	Doğrudan Yabancı Yatırımlar	Zaman Serisi Analizi (1992-2007)	Doğrudan yabancı yatırımların büyümeyi arttırdığı, özellikle 2002 sonrası dönemde bu etkinin iki katına çıktığı tespit edilmiştir. Nedensellik olarak değişkenler arasında iki yönlüde tek yönlüde bir ilişkiye rastlanılmamıştır.
Kurt ve Berber (2008)	Ekonomik Büyüme	Dışa açıklık	Zaman Serisi Analizi/ (1989-2003)	İhracat ve ithalatın ekonomik büyümeyi etkileyen değişkenler olduğu, ithalat ve büyüme arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisi, ithalattan ve büyümeden ihracata tek yönlü nedensellik ilişkisi olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 2: Doğrudan Yabancı Yatırımlar, Dış Ticaret ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Üzerine Yapılan Seçilmiş Çalışmalar (Devam)

Yazar(lar)	Değişkenler		Yöntem / Dönem	Bulgular
	Bağımlı	Bağımsız		
İspir, Ersoy ve Yılmaz (2009)	Ekonomik Büyüme	İthalat ve İhracat verileri	Amaç Fonksiyonu/ (1989-2007)	Büyüme dinamiğine hem ithalat hem ihracatın birlikte katkı sağladıkları tespiti yapılmıştır.
Acaravcı ve Bostan (2010)	Doğrudan Yabancı Yatırımlar	Reel GSYH, Sabit Sermaye Oluşumu, Makine ve teçhizat malları ithalatı, Mal ve hizmet ihracatı, Reel ücret indeksi	ARDL Eşbütünleşme ve Granger Nedensellik Testleri/ (1992-2007)	Türkiye'ye gelen DYY, GSYH ve yurtiçi yatırımlar arasında pozitif yönlü uzun dönemli bir ilişki bulunmuştur. Ayrıca GSYH ve yurtiçi yatırım artışları, uzun dönemde DYY' nin artışına ve DYY' nin artışı da kısa dönemde iktisadi büyümeye neden olmaktadır.
Acaravcı ve Öztürk (2010)	Ekonomik Büyüme	İhracat, ithalat ve doğrudan yabancı yatırımlar	ARDL Sınır Testi Yaklaşımı/ (1998-2009)	İthalat-doğrudan yabancı yatırımlar ve ekonomik büyüme arasında uzun dönemli bir ilişki bulunmuş aynı zamanda ithalat ve büyüme arasında çift yönlü, yabancı yatırımlardan ithalat ve büyümeye doğru tek yönlü nedensellik ilişkileri bulunmuştur.
Koyuncu (2010)	Doğrudan Yabancı Yatırımlar	Dışa açıklık oranı, faiz oranı, reel döviz kuru, net uluslararası rezervler, enflasyon oranı (TEFE) ve GSYİH	Eşbütünleşme, Var ve Granger Nedensellik Analizi/ (1990-2006)	Doğrudan yabancı yatırım girişleri gayri safi yurtiçi hasıla, ticari dışa açıklık ve net uluslar arası rezervlerdeki değişimlerden anlamlı derecede etkilenmektedir. Nedensellik olarak, dışa açıklık oranı, GSYH ve uluslararası rezervlerle DYY girişleri arasında çift yönlü nedensellik saptanmıştır.
Yıldırım (2010)	Yabancı Sermaye Yatırımları	Finansal Riskler	(1996-2005) /OECD ülkeleri	Doğrudan yabancı yatırımlar ile finansal risk unsurları arasında korelasyon ilişkisinin beklendiği gibi faiz, enflasyon ve cari denge ile ters yönlü, reel kur ve borsa değişkenleriyle aynı yönde ilişki olduğu tespit edilmiştir. Fakat genelde finansal risk unsurlarının dönemde pazar büyüklüğü kadar etkili olmadığı ortaya çıkmaktadır.
Yılmaz (2010)	Ekonomik Büyüme	Doğrudan Yabancı Yatırımlar, ithalat ve ihracat	Zaman Serisi Analizi/ (1991-2007)	İthalattan DYY' ye doğru tek yönlü bir nedensellik olduğu bulunmuştur. İthalat ve ihracat değerleri ile ekonomik büyüme arasında karşılıklı bir nedensellik olduğu tespit edilmiştir. DYY' deki artış ithalattaki genişlemeyi takip etmektedir.

Tablo 2: Doğrudan Yabancı Yatırımlar, Dış Ticaret ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Üzerine Yapılan Seçilmiş Çalışmalar (Devam)

Yazar(lar)	Değişkenler		Yöntem / Dönem	Bulgular
	Bağımlı	Bağımsız		
Ekinci (2011)	Ekonomik Büyüme	Doğrudan Yabancı Yatırımlar	Zaman Serisi Analizi (1980-2010)	Doğrudan yabancı yatırımlarla ekonomik büyüme arasında uzun dönemli bir ilişki bulunurken, doğrudan yabancı yatırımlarla istihdam arasında bir ilişki tespit edilememiştir.
Gedikli (2011)	Kalkınma	Doğrudan Yabancı Yatırımlar	Literatür Çalışması/ (1970-2008)/Gelişmekte Olan Ülkeler	Sermaye oluşumunda yabancı sermayenin payı halen minimum düzeydedir.
Sandalcılar ve Yalman (2012)	İşgücü Piyasaları (istihdam oranı)	Dışa açıklık oranı	Granger ve Hsiao Nedensellik Analizi/ (1980-2010)	İstihdam oranı ve açıklık oranı değişkenleri arasında uzun dönemli ilişkinin varlığından söz edilememektedir. Aynı zamanda Türkiye’de dışa açıklık oranından istihdam oranına doğru negatif yönlü bir nedensellik ilişkisinin varlığını göstermektedir.
Gömlüksüz ve Alagöz (2012)	Ekonomik Büyüme	Enflasyon, Nüfus, Kamu Harcaması, Ödemeler Dengesi, Bütçe açığı, Dış ticaret dengesi	Panel Veri Analizi (2000-2010)/ Brezilya, Rusya, Hindistan, Meksika, Çin, Macaristan ve Türkiye	Nüfusun diğer değişkenlere oranla ekonomik büyümeyi daha fazla etkilediği, enflasyon ve ödemeler dengesi değişkenlerinin ise istatistiksel olarak anlamlı bulunmadığı bulgularına ulaşılmıştır.
Yavuz (2012)	Ekonomik Büyüme	İhracat verileri	Zaman Serisi Analizi /(1949-1979) ve (1980-2010)	İhracattan ekonomik büyüme doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi tespit edilmiş olup, ilk dönemde ihracatın ekonomik büyümeye katkısının daha çok olduğu tespit edilmiştir.
Özel ve Sezgin (2014)	Ekonomik Büyüme	Ticari açıklık	Bootstrap Kantil Regresyon Analizi /(1998-2011)	Ticari açıklığın ekonomik büyümeyi pozitif etkilediği bulgusuna ulaşılmıştır.
Acaravcı ve Kargı (2015)	Kişi başına düşen milli gelir	Kişi başına düşen fiziki yatırım, dışa açıklık oranı ve ihracatta ürün çeşitliliği indeksi	ARDL Eşbütünlük ve Granger Nedensellik Testleri/ (1995-2012)	İhracatta ürün çeşitlendirmesinden dışa açıklık oranına doğru tek yönlü nedensellik ilişkisine rastlanılmış olup diğer değişkenler arasında nedensellik ilişkisi söz konusu değildir.

3. Model ve Yöntem

Bu çalışmada Türkiye ekonomisi için, dış ticaret, ihracat, ithalat ve doğrudan yabancı yatırımların ekonomik büyüme ile ilişkisinin zaman serisi analizi kapsamında ortaya konması amaçlanmıştır. Bu kapsamda Türkiye ekonomisi için yapılmış önceki çalışmalardan farklı olarak, doğrudan yabancı yatırımlar ve ihracata dayalı büyüme hipotezi, doğrudan yabancı yatırımlar ve ithalata dayalı büyüme hipotezi ve doğrudan yabancı yatırımlar ve dış ticarete dayalı büyüme hipotezleri ayrı ayrı test edilmiş ve Türkiye için hangi hipotezin geçerli olduğu araştırılmıştır. Çalışma doğrudan yabancı yatırımlar ile ihracat yanlı bir büyüme, doğrudan yabancı yatırımlar ve ithalat yanlı bir büyüme ve doğrudan yabancı yatırımlar ile dış ticaretin ekonomik büyümeye etkisinin birlikte incelenmesi yönüyle bir boşluğu doldurması planlanmıştır.

Modellerde; reel GSYH, reel ihracat, reel ithalat, dışa açıklığın GSYH'e oranı (%) ve doğrudan yabancı yatırımların GSYH'e oranı (%) değişkenlerine yer verilmiştir. Doğrudan yabancı yatırımlar, dış ticaret ve ekonomik büyüme ilişkisinin araştırılmasında üç ayrı model kullanılması planlanmıştır. Bu modeller için, Türkiye'nin 1998 yılının ilk çeyreği ile 2015 yılının üçüncü çeyreği arasındaki dönemlerini kapsayan üçer aylık zaman serileri kullanılmıştır. Uygulama için kullanılacak üç modelden ilki doğrudan yabancı yatırımlar ve ihracata dayalı büyüme hipotezi için test edilecek olup aşağıdaki gibidir:

$$Y_t = \beta_0 + \beta_1 x_t + \beta_2 fdi_t + \varepsilon_t \quad (1)$$

İkinci model; doğrudan yabancı yatırımlar ve ithalata dayalı büyüme hipotezi için kullanılacak olup;

$$Y_t = \beta_0 + \beta_1 m_t + \beta_2 fdi_t + \varepsilon_t \quad (2)$$

Son model ise; doğrudan yabancı yatırımlar ve dış ticarete dayalı büyüme hipotezi için test edilecek olup aşağıda gösterilmiştir:

$$Y_t = \beta_0 + \beta_1 op_t + \beta_2 fdi_t + \varepsilon_t \quad (3)$$

Tablo 3: Veri Tanımı ve Kaynakları

Değişkenler	Açıklaması	Kaynağı
<i>y</i>	1998 fiyatlarıyla gayri safi yurtiçi hasıla (Bin TL)	TCMB veri dağıtım sistemi
<i>x</i>	1998 fiyatlarıyla ihracat (Bin TL)	TCMB veri dağıtım sistemi
<i>m</i>	1998 fiyatlarıyla ithalat (Bin TL)	TCMB veri dağıtım sistemi
<i>op</i>	Dışa açıklık oranı (%)	$(x+m)/y$ olarak tarafımızca hesaplanmıştır.
<i>fdi</i>	1998 fiyatlarıyla doğrudan yabancı yatırımların GSYH'a oranı (%)	TCMB veri dağıtım sistemi, tarafımızca hesaplanmıştır.

(1), (2) ve (3) no'lu denklemleri tahmininde, zaman serisi teknikleri uygulanmıştır. Değişkenler için durağanlık derecelerinin tespitinde, arttırılmış Dickey-Fuller (ADF) birim kök testi ve durağan olmayan değişkenler arasında uzun dönem ilişkisini incelemek amacıyla Johansen eşbütünleşme analizi yapılmıştır. Analiz sonucunda, modeldeki değişkenler arasında eşbütünleşme bulunmadığından dolayı vektör otoregresif (VAR) modeli kullanılarak itki-tepki analizi ile varyans ayrıştırması analizleri uygulanmıştır. Ayrıca değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisi, Granger Nedensellik modeli ile araştırılmıştır. Zaman serisi ekonometrisinde yaygın olarak kullanılan bu yöntemlerin açıklamasına çalışmadan yer tasarrufu sağlamak amacıyla verilmemiştir.

4. Analiz Sonuçları

İlk olarak değişkenliklerin durağanlık özellikleri incelenmiştir. Durağanlık (ADF birim kök) testi sonuçları Tablo 4'de yer almaktadır. Birim kök testlerinde en uygun gecikme sayısı seçiminde, Schwarz-Bayesian Bilgi Kriteri (SBC) kullanılmıştır. Tabloya göre, tüm değişkenler düzeyde değişkenlerin durağan değildir. Bu serilerin birinci sıra farkları alındığında ise, durağanlık koşulu sağlanmaktadır.

Tablo 4: ADF Birim Kök Testi Sonuçları

Değişkenler	Düzyey (Model)	1.Fark (Model c)	Karar
<i>y</i>	-2,8532 (1) [-3,4762] (c+t)	-6,5427 (1) [-2,9042]	I(1)
<i>fdi</i>	-2,4580 (3) [-2,9055] (c)	-4.6914 (2) [-2,9055]	I(1)
<i>x</i>	-2,8819 (0) [-3,4753] (c+t)	-9.2542 (0) [-2,9041]	I(1)
<i>m</i>	-2,4865 (1) [-3,4762] (c+t)	-6.7356 (1) [-2,9042]	I(1)
<i>op</i>	-1,6644 (0) [-3,4753] (c+t)	-8.1260 (1) [-2,9042]	I(1)

Açıklamalar: Parantez içindeki değerler, birim kök testlerinde kullanılan gecikme sayıları; köşeli parantez içerisindeki değerler ise her test değerine ait % 5'lik McKinnon kritik değeridir. Birim kök testlerinde kullanılan modeller: "c+t, trend ve sabiti içerir"; "c, sadece sabiti içerir" şeklindedir.

Tablo 5: Johansen Eşbütünleşme Analizi Test Sonuçları

<i>Model: y=f(x, fdi), Lineer Deterministik Trend</i>				
Hipotez	İz İstatistikleri	Olasılık Değeri	Rank Testi	Olasılık Değeri
$H_0 : r = 0$ $H_1 : r = 1$	16.65802	0.6652	8.682973	0.8571
<i>Model: y=f(m, fdi), Lineer Deterministik Trend</i>				
Hipotez	İz İstatistikleri	Olasılık Değeri	Rank Testi	Olasılık Değeri
$H_0 : r = 0$ $H_1 : r = 1$	18.67640	0.5164	13.15967	0.4377
<i>Model: y=f(op, fdi), Lineer Deterministik Trend</i>				
Hipotez	İz İstatistikleri	Olasılık Değeri	Rank Testi	Olasılık Değeri
$H_0 : r = 0$ $H_1 : r = 1$	0.144456	15.29008	10.76526	0.6707

Düzeyde durağan olmayan değişkenler arasında uzun dönemli ilişki olup olmadığını test etmek için Johansen eşbütünleşme testi yapılmış ve üç model için de eşbütünleşme yani değişkenler arasında uzun dönemli ilişkiye rastlanmamıştır (Tablo 5).

Seriler arasındaki uzun dönemli ilişkiyi incelemek adına yapılan eşbütünleşme analizlerinde serilerin eşbütünleşik olmadığı yani aralarında uzun dönemli bir ilişki olmadığı tespit edilmiş olup VAR modeli kurularak itki-tepki fonksiyonları ve varyans ayrıştırımı teknikleriyle Granger Nedensellik analizi uygulanmıştır. Nedensellik sınaması sonuçları Tablo 6'da özetlenmiştir.

Tablo 6: Granger Nedensellik Analizi Test Sonuçları

<i>Model: $y=f(x, fdi)$</i>			
H₀ Hipotezi	Gecikme Sayısı: 1	Ki-kare Değeri	Olasılık Değeri
İhracat büyümenin Granger nedeni değildir.		0,511552	0,4745
FDI büyümenin Granger nedeni değildir.		2,478,334	0,1154
<i>Büyüme ihracatın Granger nedeni değildir.</i>		5,940636	0,0148
FDI ihracatın Granger nedeni değildir.		0,026411	0,8709
Büyüme FDI'nin Granger nedeni değildir.		0,219291	0,6396
İhracat FDI'nin Granger nedeni değildir.		0,016340	0,8983
<i>Model: $y=f(m, fdi)$</i>			
H₀ Hipotezi	Gecikme Sayısı: 1	Ki-kare Değeri	Olasılık Değeri
<i>İthalat büyümenin Granger nedeni değildir.</i>		3,994138	0,0457
<i>FDI büyümenin Granger nedeni değildir.</i>		4,056382	0,0440
Büyüme ithalatın Granger nedeni değildir.		0,000052	0,9943
FDI ithalatın Granger nedeni değildir.		1,515062	0,2184
Büyüme FDI'nin Granger nedeni değildir.		2,403958	0,1210
<i>İthalat FDI'nin Granger nedeni değildir.</i>		4,228192	0,0398
<i>Model: $y=f(op, fdi)$</i>			
H₀ Hipotezi	Gecikme Sayısı: 1	Ki-kare Değeri	Olasılık Değeri
<i>Dış ticaret büyümenin Granger nedeni değildir.</i>		4,621545	0,0316
<i>FDI büyümenin Granger nedeni değildir.</i>		4,290724	0,0383
Büyüme dış ticaret Granger nedeni değildir.		0,101135	0,7505
FDI dış ticaretin Granger nedeni değildir.		0,014969	0,9026
Büyüme FDI'nin Granger nedeni değildir.		0,529285	0,4669
<i>Dış ticaret FDI'nin Granger nedeni değildir.</i>		3,203552	0,0735

Granger nedensellik sonuçları aşağıdaki sıralanabilir:

- ◇ Ekonomik büyüme, ihracat artış hızının,
- ◇ İthalat artış hızı, ekonomik büyümenin,
- ◇ Yabancı doğrudan sermaye oranının artış hızı, ekonomik büyümenin,
- ◇ İthalat artış hızı, yabancı doğrudan sermaye oranının artış hızının,

- ◇ Dışa açıklık oranı artış hızı, ekonomik büyümenin,
- ◇ Dışa açıklık oranı artış hızı, yabancı doğrudan sermaye oranının artış hızının Granger nedenselidir.

Model 1'e ait itki-tepki analizi sonuçlarından ihracat gelirlerinde gerçekleşen bir standart sapmalık şokun büyüme üzerinde yükselişe sebep olduğu, doğrudan yabancı yatırımlarda ise negatif etki yarattığı tespit edilmiştir. Varyans ayrıştırımı sonuçlarına göre ekonomik büyümede meydana gelen değişikliğin tümü ilk aşamada kendisinden kaynaklanmakta zamanla 6.dönemden itibaren %5'i doğrudan yabancı yatırımlar ve %1'i ihracat değişkeni tarafından açıklanmaktadır (Bakınız Ekler Grafik 1). Model 2'ye ait itki-tepki fonksiyonlarına göre ise; ithalatta gerçekleşen bir standart sapmalık şok, büyüme ve doğrudan yabancı yatırımlar üzerinde bir negatif yönlü bir etkiye sebep olmakta, doğrudan yabancı yatırımlara gelen bir standart sapmalık şok ise ithalatta ve büyümede pozitif yönlü bir artışa sebep olmaktadır. Varyans ayrıştırımı tekniği kullanılarak ekonomik büyümenin ilk aşamada değişkenin kendisi tarafından açıklandığı fakat 20. dönem sonunda %13'ü ithalattan %7'si ise doğrudan yabancı yatırımlar tarafından açıklandığı görülmüştür (Bakınız Ekler Grafik 2). Model 3 için kurulan VAR modeli kapsamında yapılan itki- tepki fonksiyonlarına göre; dış ticarete gerçekleşen bir standart sapmalık şok büyümede negatif yönlü bir etkiye sebep olurken doğrudan yabancı yatırımlar üzerinde bir etkide bulunmamaktadır. Varyans ayrıştırımı analizinde ise ekonomik büyümede meydana gelen değişikliğin tümü ilk aşamada değişkenin kendisi tarafından açıklandığı, 20. dönem sonunda %22'si dış ticaretten %5'i ise doğrudan yabancı yatırımlar tarafından açıklandığı görülmektedir (Bakınız Ekler Grafik 3).

5. Sonuç ve Değerlendirme

Bu çalışmada da doğrudan yabancı yatırımlar ve dış ticaretin ekonomik büyümeye etkisi, Türkiye ekonomisinin 1998:Q1 2015:Q3 dönemine reel GSYH, reel ihracat, reel ithalat, dışa açıklığın GSYH'e oranı (%) ve doğrudan yabancı yatırımların GSYH'e oranı (%) verileri kullanılarak üç ayrı model ile incelenmiştir. Analiz sonuçlarına göre tüm değişkenler düzeyde durağan değildirler ve değişkenler arasında uzun dönemli ilişki bulunmamaktadır. Bu nedenle kısa dönemli ilişkinin analizinin yapılmasını sağlayan VAR modeli ve değişkenler arasındaki ilişkinin yönünü belirlemek amacıyla Granger Nedensellik testi yapılmıştır. İlk modelde büyümeden ihracata doğru tek yönlü bir nedensellik, ikinci modelde ithalattan hem büyümeye hem de doğrudan yabancı yatırımlara doğru tek yönlü bir nedensellik saptanmıştır. Ayrıca doğrudan yabancı yatırımlar büyümenin Granger nedenidir. Son modelde ise dış ticaret ve doğrudan yabancı yatırımlardan büyümeye doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi saptanmıştır.

Bu sonuçlara göre, Türkiye ekonomisi için doğrudan yabancı yatırımlar ve ithalatın kısa dönemli büyüme üzerinde etkili olduğunu söylemek mümkündür.

Teknoloji yayma etkisi olarak da bilinen bu etki yerli firmaların yabancı firmalarla iletişimde bulunmasıyla ortaya çıkmakta ve iletişim kanalları yoluyla teknoloji transferi gerçekleşmektedir. Bu etkiyle birlikte öğrenmeye bağlı olarak dış ticaret olumlu yönde gelişme göstermektedir. Diğer bakış açısıyla bazı araştırmacılar ise dışa açıklığın ekonomik istikrarı ölçek ekonomileri kanalıyla olumlu yönde etkilediğini söylemektedirler. Uluslararası ticaret kanalıyla yayılan bilgi, verimlilik artışlarına yol açarak ekonomik büyümeyi arttırmaktadır. Ancak bunun ortaya çıkabilmesi ulusal yenilik sisteminin dışa açıklık kanalıyla ülkeye giren yeni bilgiyi etkin kullanabilme potansiyeline bağlıdır. Eğer ekonomi dışa açıklığın sağladığı yeni bilgiyi kullanabilecek temel fiziksel ve sosyal altyapıdan yoksunsa, açıklığın büyüme üzerindeki etkisi sınırlı düzeyde kalacaktır.

Türkiye ekonomisi için 1980'e dek uygulanan ithal ikameci politika terk edilerek dışa açık büyümeye dayalı politika izlenmiş ve dışa açılma adına ihracatı geliştirici faaliyetlerde bulunulmuştur. Bu dönemde gerçekleşen üretimin çoğunluğunun ara ve sermaye malları ithalatına bağlı olması, ihracatın ithalata bağlı olduğunu göstermektedir. Nitekim bu görüş Awokuse (2008) tarafından da desteklenmiştir. Awokuse, ithalat, ihracat için gerekli olan üretim malları ve teknolojiyi sağlaması nedeniyle, ithalatın ekonomik büyüme üzerinde olumlu etkisini olacağını savunmaktadır. Awokuse, ithalatın teknoloji transferi ve ihracat için gerekli ortamı sağlaması kanalıyla ekonomik büyümenin gerçekleşebileceğini düşünmektedir. Aynı şekilde Berg ve Kruger (2003) de ekonomik büyümenin özellikle gelişmekte olan ülkeler için ithal edilen sermaye ve ara mallarının yatırımları arttırması yoluyla sağlanabileceğini savunmaktadırlar.

Türkiye için doğrudan yabancı yatırımların büyümeye katkıları göz önüne alındığında doğrudan yabancı yatırımlardan daha fazla yararlanmak gereği ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda, doğrudan yabancı yatırımı ülkeye çekmek için gerekli Ar-Ge çalışmaları yapılmalı, teknolojik yeniliklere açılmalı ve nitelikli işgücü yapısı geliştirilmelidir. Türkiye'ye gelecek doğrudan yabancı yatırımlar istihdam, teknoloji ve yüksek katma değer yaratan yeni yatırımlar şeklinde gerçekleştiği takdirde, ekonomik büyümeye ve istihdama daha fazla katkı sağlayacağı açıktır.

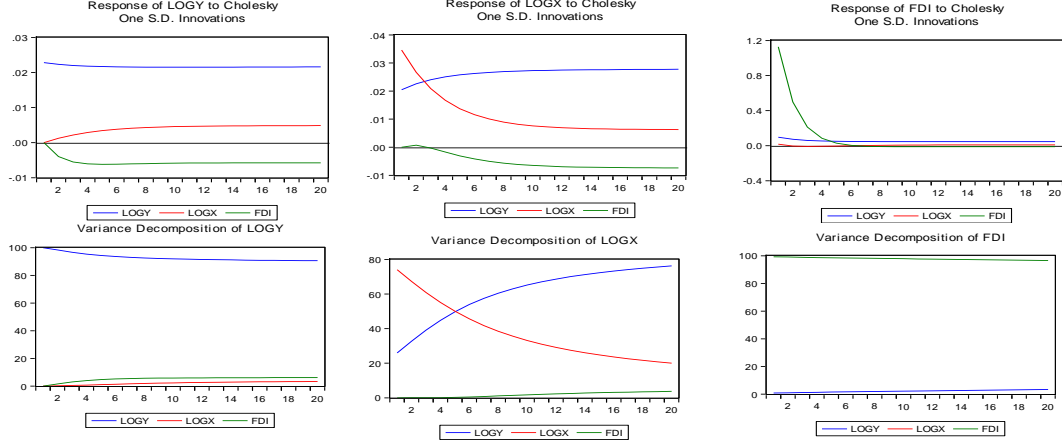
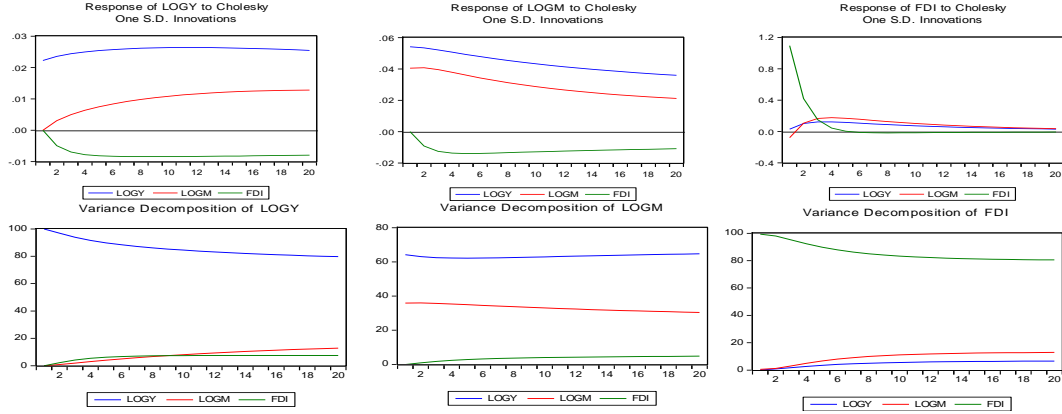
Türkiye'nin dış ticaret performansını ve rekabet gücünü arttırabilmesi için ise ürün çeşitliliğinin arttırılması, yeniliğe uyum yeteneğinin geliştirilmesine önem verilmeli ve bu çerçevede insana, araştırma geliştirmeye yatırım yapılmalıdır. Fiziki ve beşeri unsurlara yatırım yapılması aynı zamanda dışa açıklık kanalıyla ülkeye giren yeni bilgi ve teknolojinin öncelikle emilmesi ve daha sonra uyarlanması ve yeniden üretilmesini sağlayacaktır. Bu doğrultuda küresel dünya ekonomisinde faaliyet gösteren ekonomilerin dışa açıklığın yol açtığı risk ve tehditlerin üstesinden gelebilmeleri için ulusal kurum ve politikaları oluşturabilmelerinin oldukça önemli olduğu düşünülmektedir.

7. Kaynaklar

- Acaravcı, A. ve Bostan F. (2010), “Makroekonomik Değişkenlerin Doğrudan Yabancı Yatırımlar Üzerine Etkileri: Türkiye Ekonomisi İçin Ampirik Bir Çalışma”, *Çağ University Journal of Social Sciences*, 8(2), 56-68.
- Acaravcı, A. ve Öztürk, İ. (2010), “On the Relationship between Energy Consumption, CO2 Emissions and Economic Growth in Europe”, *Energy*, 35(12), 5412-5420.
- Acaravcı, A. ve Kargı, G. (2015), “Türkiye’de İhracatın Çeşitlendirilmesi ve Ekonomik Büyüme”, *Uluslararası Ekonomi ve Yenilik Dergisi*, 1(1), 1-16.
- Alagöz, M., Erdoğan, S. ve Topallı, N. (2008), “Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Ekonomik Büyüme: Türkiye Deneyimi 1992-2007”, *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(1), 79-89.
- Alici, A. ve Ucal M. (2003), “Foreign Direct Investment, Exports and Output Growth of Turkey: Causality Analysis”, *Paper To Be Presented At The European Trade Study Group (ETSG) Fifth Annual Conference*.
- Aslanoğlu, E. (2002), “The Structure and the Impact of Foreign Direct Investment in Turkey”, *Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi*, XVII,1, 31-50.
- Awokuse, T.O. (2008), “Trade Openness and Economic Growth: Is Growth Export-Led or import-Led?”, *Applied Economics*, 40, 161–173.
- Baldwin, R.E. (1994), “The Effects of Trade and Foreign Direct Investment on Employment and Relative Wages” *OECD Economic Studies*, No. 23.
- Berg, A. ve Kruger, A. (2003), “Trade, Growth, and Poverty: A Selective Survey”, *Annual World Bank Conference on Development Economics*, 47-91.
- Bertola, G. ve Prete, A. (2013), “Finance, Governments, and Trade”, *Rev World Econ*, 149, 273-294.
- Çatalbaş, N. (2005), *Uluslararası Hizmetler Ticaretinin Serbestleştirilmesi ve Gelişme Yolundaki Ülkelere Etkileri: Türkiye Uygulaması*. Basılmamış Doktora Tezi, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir, 122-123.
- Ekinci, A. (2011), “Doğrudan Yabancı Yatırımların Ekonomik Büyüme ve İstihdama Etkisi: Türkiye Uygulaması (1980-2010)”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 6(2), 71-96.
- Erdoğan, Ş. (2006), “Türkiye’nin İhracat Yapısındaki Değişme ve Büyüme İlişkisi: Koentegrasyon ve Nedensellik Testi Uygulaması”, *Selçuk Üniversitesi Karaman İİBF Dergisi*, 10(9), 30-39.
- Gedikli, A. (2011), “Çok Uluslu Şirketler ve Doğrudan Yabancı Yatırımların Gelişmekte Olan Ülkelerin Kalkınması Üzerine Etkileri”, *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 6(1), 96-146.

- Gömlüksiz, M. ve Alagöz M. (2012), “İktisadi Büyüme Olgusuna Ekonometrik Bir Yaklaşım: “BRIMCH” Ülkeleri ve Türkiye Örneği”, *SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 121-148.
- Hatemi-J. ve Irandoust M. (2000), “Time-series evidence for Balassa’s Export-led Growth Hypothesis”, *The Journal of International Trade & Economic Development*, 1469-9559.
- Hermes, N. ve Lensink, R. (2003), “Foreign Direct Investment, Financial Development and Economic Growth”, *Journal of Development Studies*, 40(1), 142-163.
- Hunya G. ve Geishecker I. (2005), “Employment Effects of Foreign Direct Investment in Central and Eastern Europe”, *The Vienna Institute for International Economic Studies Research Reports*, No. 321.
- İnsel, A. ve Sungur N. (2003), “Sermaye Akımlarının Temel Makroekonomik Göstergeler Üzerindeki Etkileri: Türkiye Örneği; 1989-1999”, *Türkiye Ekonomi Kurumu Tartışma Metni* 2003/8.
- İspir, M. S., Ersoy B. ve Yılmaz M. (2009), “Türkiye’nin Büyüme Dinamiğinde İhracat mı İthalat mı Daha Etkin?”, *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 24(1), 59-72.
- Karagöz, M. ve Karagöz, K. (2006), “Türk Ekonomisinde İhracat ve Doğrudan Yabancı Yatırım İlişkisi: Bir Zaman Serisi Analizi”, *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3(2), 117-126.
- Koyuncu, F. (2010), “Türkiye’de Seçilmiş Makroekonomik Değişkenlerin Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Üzerindeki Etkisinin Yapısal Var Analizi: 1990-2009 Dönemi”, *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, 2(1), 55-59.
- Kurt, S. ve Berber, M. (2008), “Türkiye’de Dışa Açıklık ve Ekonomik Büyüme”, *İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 22, 58-59.
- Lewer, J. (2002), “International Trade Composition and Medium-Run Growth: Evidence of A Causal Relationship”, *The International Trade Journal*, 16(3), 295-317.
- Musullugil, A. (2007), *Finansal Serbestleşme ve Ekonomik Büyüme: Türkiye Örneği*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi, 2-39.
- Örnek, İ. (2008), “Yabancı Sermaye Akımlarının Yurtiçi Tasarruf ve Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: Türkiye Örneği”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 63(2), 199-217.
- Özel, H.A. ve Sezgin, F. (2014), “Ticari Serbestleşme-Ekonomik Büyüme İlişkisinin Bootstrap Kantil Regresyon Yardımıyla Analizi”, *İktisat Fakültesi Mecmuası*, 62(2), 283-303.

- Özmen, E., Furtun, G. (1998), "Export-Led Growth Hypothesis and The Turkish Data: An Empirical Investigation", *METU Studies in Development*, 25 (3).
- Sandalcılar, A. R. ve Yalman, İ. N. (2012), "Türkiye'de Dış Ticaretteki Serbestleşmenin İşgücü Piyasaları Üzerindeki Etkileri", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 7/2, 49-65.
- Şen, A. ve Karagöz, M. (2005), "Türkiye'deki Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Büyüme ve İhracata Etkisi", *Sosyal Bilimler Konferansı Dergisi*, 50, 1063-1076.
- Tuncer, İ. (2002), "Türkiye'de İhracat, İthalat ve Ekonomik Büyüme: Toda-Yamamoto Yöntemiyle Granger Nedensellik Analizleri (1980-2000)", *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(9), 90-106.
- Türker, M. T. (2006), *Dışa Açık Büyüme: Türkiye Örneği*, Basılmamış Doktora Tezi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Yapraklı, S. (2006), "Türkiye'de Dış Ticaret Fiyatları ile Reel Döviz Kuru Arasındaki İlişki: Ekonometrik Bir Analiz", *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 24(1), 69-87.
- Yapraklı, S. (2007). "Ticari ve Finansal Dışa Açıklık İle Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Türkiye Üzerine Bir Uygulama" *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri ve İstatistik Dergisi*, *Ekonometri ve İstatistik* Sayı:5, 6-8.
- Yavuz, M. (2012), "Türkiye'de İhracatın Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: Bir Zaman Serisi Analizi", *Ege Üniversitesi, 15. İktisat Öğrencileri Kongresi*.
- Yıldıran, M. (2010), "Yabancı Sermaye Yatırımlarının Finansal Risk Unsurlarına Bağımlılığının Analizi: Uluslararası Karşılaştırmalar", *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 11(2), 1-20.
- Yılmazer, M. (2010), "Doğrudan Yabancı Yatırımlar, Dış Ticaret ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Üzerine Bir Deneme", *Celal Bayar Üniversitesi SBE Dergisi*, 8(1), 241-260.

Ek Grafik 1: İtki-Tepki Fonksiyonu ve Varyans Ayrıştması Grafikleri (Model 1)**Ek Grafik 2: İtki-Tepki Fonksiyonu ve Varyans Ayrıştması Grafikleri (Model 1)****Ek Grafik 3: İtki-Tepki Fonksiyonu ve Varyans Ayrıştması Grafikleri (Model 3)**